

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Νικολάου Αναστασία

Μέλος Ε.ΔΙ.Π. της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών

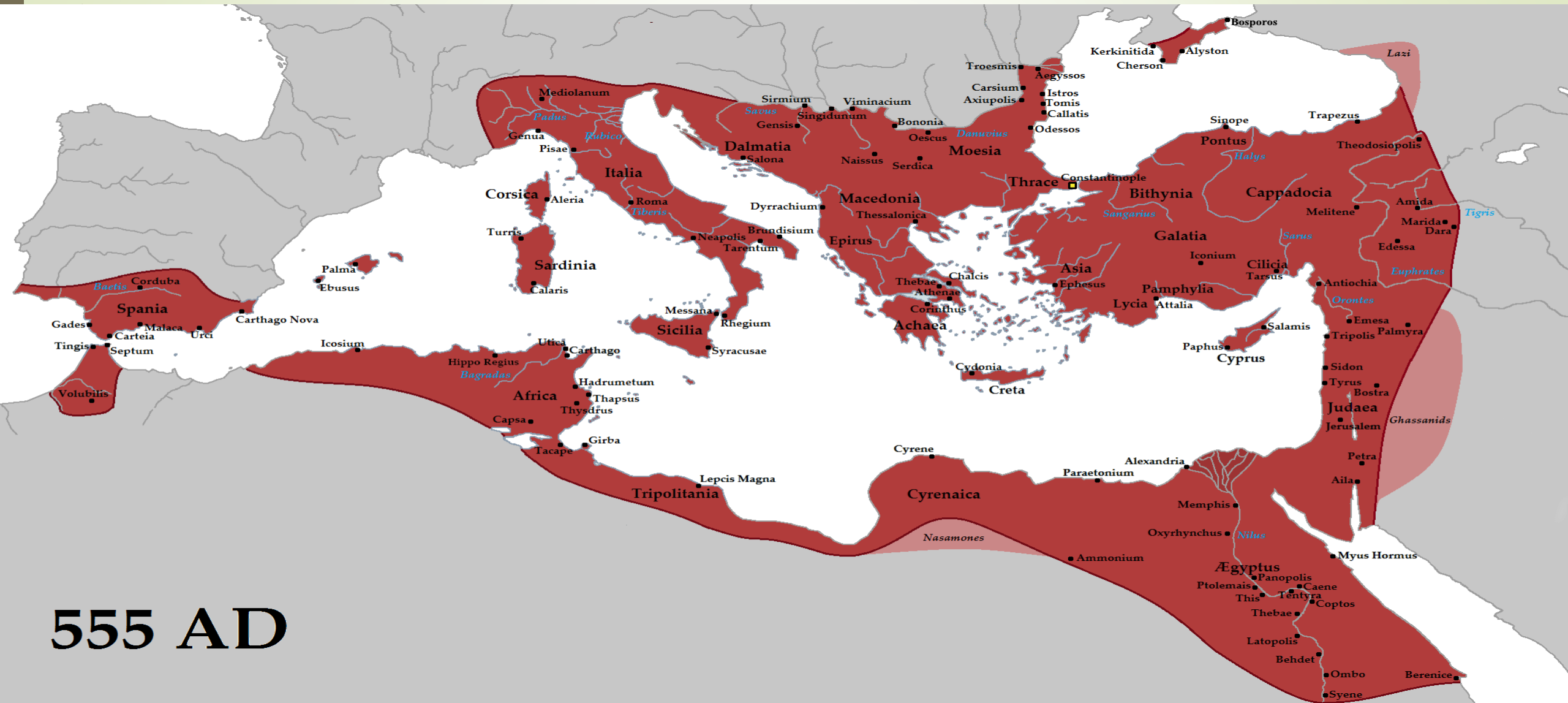
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Α. ΟΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία επί Ιουστινιανού (μέσα του 6^{ου} αι)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

- Ως βυζαντινή ιατρική ορίζεται η ιατρική που ασκείται από το 323 μ.Χ. έως το 1453. Θα εξετάσουμε τους ελληνόφωνους συγγραφείς και τα κείμενά τους στα ελληνικά.
- Ο αυτοκράτορας Μεγάλος Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Ανατολή και ίδρυσε την Κωνσταντινούπολη (323 μ.Χ.)
- Το τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας ορίζεται με την άλωσή της από τους Τούρκους (29 Μαΐου 1453)

ΠΡΟΫΠΑΡΧΟΥΣΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

- Κύρια ιατρική σχολή: η **Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου** (τουλάχιστον μέχρι το 642 μ.Χ. – κατάληψη της πόλης από τους Άραβες). Μέχρι και τον 7^ο αι. μελετούσαν στην πόλη αυτή τον Ιπποκράτη και τον Γαληνό. Η διδασκαλία της ιατρικής συνεχίστηκε μέχρι και τις αρχές του 8^{ου} αι.
- Οι γιατροί είναι ταυτόχρονα και **φιλόσοφοι**, ονομάζονται *ιάτροσοφισταί*. Χαρακτηριστικά είναι τα πρώτα 4 ερωτήματα για την ιατρική (α) Υπάρχει πραγματικά ιατρική; / *si est* (β) Τι είναι ιατρική; / *quid est* (γ) πώς διαρθρώνεται; / *quails est* (δ) ποιος είναι ο σκοπός της; / *propter quid est*.
- Στο curriculum των σπουδών κεντρική θέση κατέχει η ιατρική του Ιπποκράτη και του Γαληνού. Ο Γαληνός από την Πέργαμο (129-199 μ.Χ.) συνέταξε πάνω από 400 συγγράμματα (θεραπευτική, φιλοσοφία, ρητορική). Ένα από αυτά έχει τίτλο «Ὅτι ὁ ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος» (ο γιατρός πρέπει να έχει και φιλοσοφική εκπαίδευση).
- **«Κανὼν»** : 12 κείμενα του Ιπποκράτη και 15 του Γαληνού για σχολική χρήση.
- Η ιατρική κινείται ακόμη στα πλαίσια του εθνικού-ειδωλολατρικού κόσμου.
- ***Incubationes* / Εγκοιμήσεις**, κατά τα πρότυπα των αρχαίων Ασκληπιείων.
- Οι επιτυχημένοι γιατροί κατείχαν και αξιώματα.

ΑΣΚΗΣΗ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

- **Περιοδεύοντες** ιατροί: επισκέπτονται τους ασθενείς προσφέροντας τις υπηρεσίες τους.
- Ιατροί που εξετάζουν στα ιατρεία τους. Στα ιατρεία φυλάσσονται και τα φάρμακα. Οι ιατροί αυτοί συνοδεύονται και από μαθητές.
- Ιατροί των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων με διάφορες ειδικότητες.
- Αναφέρονται διάφοροι τίτλοι: αρχίατροι/ πρώταρχοι/ μέσοι/ τελευταίοι/ Βασιλικοί ή ιατροί του αυτοκράτορος/ ιατροσοφιστές : καθηγητές ιατρικής με κρατικό μισθό/ ιατροί και αρχίατροι του στρατού/ ιατροί του Δήμου, των Σχολών και των Γυμνασίων, των δούλων/ οι ευτελείς των ελευθέρων και των ευγενών.

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΝ 7^Ο ΑΙ.)

- Ορειβάσιος από την Πέργαμο (Περγαμηνός)- 4^{ος} αι
- Αέτιος από την Άμιδα της Μεσοποταμίας (Αμιδηνός) – 6^{ος} αι
- Αλέξανδρος από τις Τράλλεις (Τραλλιανός) – 6^{ος} αι.
- Παύλος από την Αίγινα (Αιγινήτης) – 7^{ος} αι.

ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΣ Ο ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΣ

- Ήταν εθνικός και παρακολούθησε μαθήματα ιατρικής στην Αλεξάνδρεια.
- Μαθήτευσε κοντά στον ιατροσοφιστή Ζήνωνα από την Κύπρο.
- Υπήρξε ο προσωπικός γιατρός και βιβλιοθηκάριος του αυτοκράτορα Ιουλιανού (361-363) από το 355, τον οποίο ακολούθησε μέχρι και το θάνατο του στη Γαλατία. Κατείχε το αξίωμα του Κοιαίστορα επί Ιουλιανού. Έκανε ανατομικά πειράματα σε πιθήκους.
- **«Ίατρικαὶ Συναγωγαί»** [CMG VI, 1, 2] : ιατρική εγκυκλοπαίδεια, 70 βιβλία, σώζεται το ένα τρίτο του έργου, περιλαμβάνει ποικίλα ιατρικά θέματα.
- Η ιατρική αυτή εγκυκλοπαίδεια ουσιαστικά περιλαμβάνει αποσπάσματα από τα έργα παλαιότερων ιατρών (Γαληνός, Διοσκορίδης κα). Δεν πρόκειται όμως για αμιγώς ερανιστικό έργο. Καταγράφει και την προσωπική του πείρα από χειρουργικές επεμβάσεις και μετεγχειρητικές αγωγές.
- **«Σύνοψις πρὸς Εὐστράτιον»** [CMG VI, 3] : εγχειρίδιο διδασκαλίας σε 9 βιβλία για νέους γιατρούς. Ο Ευστράτιος ήταν ο γιος του, και αυτός γιατρός.
- **«Εὐπόριστα»** [CMG VI, 3] : επιτομή των «Ίατρικῶν Συναγωγῶν», σε 4 βιβλία, αφιερωμένο στον ρήτορα Ευνάπιο. Εγχειρίδιο πρακτικής ιατρικής, χρήσιμο σε ταξίδια ή στην ύπαιθρο.
- Οι λατινικές μεταφράσεις των έργων του (7^{ος}-12^{ος} αι) άσκησαν μεγάλη επίδραση στη Δύση. Το έργο του Ορειβάσιου δεν περιέχει καθόλου στοιχεία μαγικής ιατρικής.

ΑΕΤΙΟΣ Ο ΑΜΙΔΗΝΟΣ

- Παρακολούθησε μαθήματα ιατρικής στην Αλεξάνδρεια. Ήταν χριστιανός, υπήρξε γιατρός της αυλής του Ιουστινιανού και κατέλαβε υψηλά αξιώματα (κόμης του Οψικίου).
- **«Τετράβιβλος»** [CMG VIII 1-2]: ερανιστικό έργο. Διευθετεί και κατατάσσει αποσπάσματα από προγενέστερους αρχαίους και βυζαντινούς ιατρούς (Ορειβάσιος, Γαληνός, Αρχιγένης, Ρούφος). Το έργο, σύμφωνα με τον Φώτιο, είναι εποπτικό, περιεκτικό, κατάλληλο για ιατρική πράξη.
- Το πιο εκτεταμένο κεφάλαιο είναι αυτό για τα κατάγματα και τα εξάρθρηματα. Εκτός από τις παλαιότερες γνώσεις δίνει και νέες μεθόδους.
- Κάποιες μέθοδοί του, όπως η τεχνική της αντιμετώπισης των ανευρυσμάτων του βραχιονίου, υιοθετήθηκαν και από γιατρούς του 18^{ου} της Δύσης.
- Για κάποιες θεραπείες περιλαμβάνει και εξορκισμούς.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΣ (526-605)

- Στην οικογένειά του υπήρχαν και άλλοι ιατροί, ταξίδεψε πολύ στη Δυτική Μεσόγειο και εγκαταστάθηκε στη Ρώμη, όπου άσκησε την ιατρική.
- **«Θεραπευτικά»** (12 βιβλία) : παθολογία και θεραπευτική των εσωτερικών παθήσεων, αξιόλογες κλινικές περιγραφές, εναντιοθεραπευτική, θεραπευτική δύναμη της φύσεως (επίδραση από τον Ιπποκράτη).
- Το έργο αυτό δεν είναι μόνο ερανιστικό, περιέχει και πρωτότυπα κεφάλαια από την προσωπική του εμπειρία. Σκοπός του είναι η θεραπεία του ασθενούς.
- **«Περὶ ἐλμίνθων»** (σκώληκες, εντερικά παράσιτα) : διάγνωση και θεραπεία
- **«Περὶ ὀφθαλμῶν»**: το έργο αυτό αποτελεί την πιο σημαντική συμβολή στην οφθαλμολογία, γιατί διατυπώνει ότι οι προδιαθεσικοί παράγοντες είναι ένοχοι για χρόνιες παθήσεις των οφθαλμών.
- Πιστεύει ότι χωρίς την κλινική θεραπεία δεν υπάρχει ιατρική επιστήμη. Αντιτίθεται στην πολυφαρμακία, αποδέχεται τα περίαπτα (φυλακτά). Θεωρεί την πρόληψη βασικό καθήκον του γιατρού.

ΠΑΥΛΟΣ Ο ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ (625-690)

- Παρακολούθησε την ιατρική σχολή της Αλεξάνδρειας. Παρέμεινε στην πόλη αυτή και μετά την κατάκτησή της από τους Άραβες (642 μ.Χ.). Άσκησε την ιατρική και την μαιευτική. Ολοκλήρωσε τη σταδιοδρομία του στην Ρώμη. Λόγω των πολλών ταξιδιών του ονομάστηκε και *περιοδευτής*. Έγινε ονομαστός κυρίως ως χειρουργός και μαιευτήρας.
- **«Έπιτομή Ιατρική»** (7 βιβλία) [CMG IX, 1-2]: 1. Υγιεινή και Διαιτητική 2. Γενική Παθολογία και διδασκαλία περί πυρετών 3. Ειδική Παθολογία **a capite ad calcem** 4. Χειρουργική και δερματικές παθήσεις 5. Τοξικολογία 6. Ειδική Χειρουργική 7. Φαρμακολογία και κατάλογος με αντίδοτα (**άντεμβαλλόμενα**). Η χρήση του εγχειριδίου ήταν διδακτική.
- Το έργο του άσκησε μεγάλη επίδραση και μέσω των μεταφράσεων μέχρι και την Αναγέννηση. **Τον 8^ο αι.** είχε μεταφραστεί στα λατινικά και κατόπιν και στα αραβικά.
- Στο 6^ο βιβλίο της Ειδικής Χειρουργικής είναι εμφανής η προσωπική του εμπειρία, όλη η πρόοδος στον τομέα αυτό και καταδεικνύει ότι οι χειρουργοί της εποχής αυτής ανταποκρινόταν σε δύσκολες και λεπτές επεμβάσεις. Η άποψη αυτή τεκμηριώνεται και από την ύπαρξη εξειδικευμένων χειρουργικών εργαλείων.

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (ΕΩΣ ΤΟ 1453)

- Λέων ο Ιατροσοφιστής (9^{ος} αι)
- Θεοφάνης Χρυσοβαλάντης (10^{ος} αι)
- Μελέτιος μοναχός
- Μιχαήλ Ψελλός (11^{ος} αι)
- Συμεών Σηθ (11^{ος} αι)
- Νικόλαος Μυρεψός (13^{ος} αι)
- Δημήτριος Πεπαγωμένος (13^{ος} αι)
- Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος (13^{ος} – 14^{ος} αι)

ΛΕΩΝ Ο ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤΗΣ (9^{ος} αι)

- **«Σύνοψις ἰατρική»** (7 βιβλία) : αιτίες και θεραπείες των νοσημάτων και σύντομα στοιχεία για την αντιμετώπισή τους. Ο Λέοντας ερανίζεται κυρίως από τον Μελέτιο.

ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΒΑΛΑΝΤΗΣ (10^{ος} αι)

- **«Σύνοψις ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἱατρικῆς ἀπάσης τέχνης»**, 7 βιβλία με 297 κεφάλαια, περιγραφή ασθενειών και φαρμακευτική αγωγή.
- Ο Θεοφάνης είναι σύγχρονος του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ' του Πορφυρογέννητου (912-959) και έδρασε μέσα στο κλίμα του εγκυκλοπαιδισμού που καλλιέργησε ο συγκεκριμένος αυτοκράτορας (καταγραφή και συστηματοποίηση της ήδη υπάρχουσας γνώσης). Ο ίδιος ο αυτοκράτορας έδωσε την εντολή στον Θεοφάνη να συντάξει αυτήν την επιτομή.
- Στην παλαιότερη βιβλιογραφία είναι γνωστός ως Θεοφάνης Νόννος.

ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ (9^{ος} αι)

- **«Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς» ἢ «Περὶ φύσεως ἀνθρώπου».**
Το ἔργο αὐτὸ ἀκολουθεῖ στον προσανατολισμὸ το ἔργο του προγενέστερου ἱατροῦ Θεόφιλου Πρωτοσπαθαρίου (6^{ος} αι), δηλαδή το ἔργο ἀσχολεῖται με τὴν κατασκευὴ το ἀνθρώπου καὶ τὶς λειτουργίες το σώματος, με περισσότερο ἀνθρωπολογικὸ – τελεολογικὸ παρὰ ἱατρικὸ (ἀνατομικὸ) προσανατολισμὸ.

ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ (11ος αι) φιλόσοφος, ιατρός, μοναχός, αυλικός, ιστορικός

- **«Πόνημα ἱατρικὸν ἄριστον δι' ἰάμβων»** (εγχειρίδιο ιατρικής, διδακτικό ποίημα, 1373 δωδεκασύλλαβοι στίχοι, περιέχεται κατάλογος ασθενειών)
- **«Περὶ δυνάμεως τροφῶν»** : αλφαβητικό λεξικό
- **«Περὶ διαίτης»**
- **«Περὶ λίθων δυνάμεων»** (λιθοθεραπεία) και άλλα έργα.
- Στα ιστορικά του έργα περιγράφονται διεξοδικά ασθένειες, όπως η ποδάγρα του Κωνσταντίνου Θ' και η πλευρίτιδα του Ισαακίου Κομνηνού.

ΣΥΜΕΩΝ ΣΗΘ (11^{ος} αι)

- **«Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον περὶ τροφῶν δυνάμεων»** [κατὰ στοιχεῖον: αλφαβητικά], 159 ἄρθρα. Καταγράφονται οι ιδιότητες ὄχι μόνο των τροφῶν, ἀλλὰ και ιδιότητες προϊόντων ἀπὸ την ἀραβικὴ και Ἰνδική ἀγορά (πχ καμφορά, μόσχος, χασίς, ἄμπρα κα). Ἡ materia medica ἀπὸ αὐτὲς τις περιοχὲς εἶναι πολὺ διαδεδομένη την ἐποχὴ αὐτή και τα φάρμακα τους βρίσκονται σε υψηλὴ θέση στη βυζαντινὴ φαρμακοποιία.
- **«Ἀντιρρητικὸς πρὸς Γαληνόν»:** ὁ Συμεὼν Σηθ εἶναι ὁ πρῶτος γιατρός που παραθέτει τις ἀντιρρήσεις του ἀπέναντι σε ἰατρικὲς ἀπόψεις του Γαληνοῦ και εἰρωνεύεται τὴ θεϊκότητά του (συνήθιζαν να ἀποκαλοῦν τον Γαληνὸ θεῖον ἢ θεϊότατον).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΥΡΕΨΟΣ (13^{ος} αι)

- Τι σημαίνει μυρεψός: αρωματοποιός, δηλ. φαρμακοποιός με τη σημερινή έννοια.
- Καταγωγή από την Αλεξάνδρεια, υπηρέτησε ως αυλικός γιατρός (Ακτουάριος) στην αυλή του Ιωάννη Γ' Βατάτζη (1222-1255) στη Νίκαια.
- **«Δυναμερόν»** (c. 1270-1290): αντιδοτάριο/ συλλογή συνταγών με πάνω από 2.600 φαρμακευτικές οδηγίες. Κάθε συνταγή περιλαμβάνει την ασθένεια που καταπολεμά, τα συστατικά στοιχεία, δοσολογία, οδηγίες χρήσης. Πρότυπο του έργου αυτού υπήρξε ένα παλαιότερο αντιδοτάριο κάποιου Νικολάου (συνωνυμία), από τη σχολή του Σαλέρνο της Ιταλίας. Η επίδραση του έργου του Μυρεψού ήταν πολύ μεγάλη (μέχρι και τον 17^ο αι), μια και μεταφράστηκε στα λατινικά τον 14^ο αι.
- <https://books.ub.uni-heidelberg.de/index.php/propylaeum/catalog/book/657>

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΕΠΑΓΩΜΕΝΟΣ (13^{ος} αι)

- **«Liber de podagra».** Η ποδάγρα (ουρική αρθρίτιδα) ήταν πολύ συχνή πάθηση στο Βυζάντιο.
- Ο Δημήτριος Πεπαγωμένος υπήρξε προσωπικός γιατρός του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1261-1282). Η ποδάγρα φαίνεται ότι ήταν κληρονομική ασθένεια στις δυναστείες των Κομνηνών και των Παλαιολόγων.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΑΚΤΟΥΑΡΙΟΣ

(13^{ος}-14^{ος} αι)

- Ξεχωριστή προσωπικότητα και εξαιρετικός ιατρός.
- Έζησε στην Κωνσταντινούπολη, υπήρξε μαθητής του φιλοσόφου Ιωσήφ του Ρακενδύτη.
- **«Θεραπευτική μέθοδος»** 6 βιβλία, αφιερωμένο στο δούκα και ιατρό Αλέξιο Απόκαυκο. Ο Απόκαυκος επρόκειτο να ταξιδέψει στη Μογγολία και το έργο αυτό συντάχτηκε ως ένα είδος **έφοδίου τοῦ ἀποδημοῦντος**. Το έργο ασχολείται με τη διαγνωστική (βιβλία 1-2), τη θεραπευτική (βιβλία 3-4) και τη διδασκαλία περί φαρμάκων (βιβλία 5-6).
- **«Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης»**, 2 βιβλία, αφιερωμένο στον φιλόσοφο Ιωσήφ, οι σωματικές και ψυχικές ασθένειες συνδέονται στενά, κάθε πνευματική λειτουργία εδρεύει σε αντίστοιχο μέρος του εγκεφάλου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΑΚΤΟΥΑΡΙΟΣ

- **«Περὶ οὖρων»**, 7 βιβλία, το πληρέστερο σύγγραμμα περί ουροσκοπίας. Η ουροσκοπία αποτέλεσε την πιο βασική διαγνωστική μέθοδο στο Βυζάντιο. Το σύγγραμμα γνώρισε 12 εκδόσεις κατά τον 16^ο αι. Υπήρξε ένα κλασικό σύγγραμμα. Ο Ιωάννης χρησιμοποιούσε ένα ειδικό δοχείο για την εξέταση των ούρων με 11 διαιρέσεις.
- Ως γιατρός που είχε και φιλοσοφική κατάρτιση, ενδιαφέρθηκε για την ψυχολογία και την ψυχοπαθολογία.

ΤΑ ΕΦΟΔΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΔΗΜΟΥΝΤΟΣ Ή VIATICUM PEREGRINANTIS (11^{ος} αι)

- Συγγραφέας: ο Άραβας Abou Djàfar Ah' mad.
- Πρόκειται για μία ιατρική πραγματεία, που σκοπό είχε να υποκαταστήσει τον γιατρό για τους ταξιδιώτες. Περιεχόμενα: 1. ασθένειες κεφαλής (a capite) 2. παθήσεις μύτης, ματιών, αυτιών, δοντιών 3. παθήσεις λαιμού και στήθους 4. παθήσεις πεπτικού συστήματος 5. παθήσεις ήπατος, σπλήνας, νεφρών και κύστης 6. παθήσεις των γεννητικών οργάνων 7. πυρετός.
- Μεταφράστηκε στα ελληνικά, λατινικά και εβραϊκά.
- Η ελληνική μετάφραση πραγματοποιήθηκε από τον Κωνσταντίνο τον Αφρικανό, από το Ρήγιο της Ιταλίας, στο β' μισό του 11^{ου} αι.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Β. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΤΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

Η ΝΟΣΗΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

- Η χριστιανική πίστη επηρέασε βαθιά όλη την κοινωνική και πολιτική ζωή του Βυζαντίου, και βέβαια και την ιατρική.
- Ο Χριστός στην επίγεια ζωή του θεράπευσε θαυματουργικά ασθενείς όπως τον λεπρό, τον σεληνιαζόμενο νέο, τον παραλυτικό, τον εκ γενετής τυφλό, την αιμορροούσα γυναίκα, τους δαιμονισμένους.
- Οι χριστιανοί δέχονται τον Χριστό ως Σωτήρα της ψυχής και του σώματος.
- Η ευσπλαχνία και η φιλανθρωπία αποτελούν κυρίαρχες αντιλήψεις για την περιποίηση και την αντιμετώπιση των ασθενών. Η φιλανθρωπία αποτελεί από την εποχή του Μεγάλου Βασιλείου (4^{ος} αι) και απαραίτητο στοιχείο του μοναχισμού.
- Ο χριστιανισμός δεν απέρριψε τα επιτεύγματα της ιατρικής, τα οποία προέρχονταν από ένα ειδωλολατρικό περιβάλλον. Αποδέχεται τα φάρμακα, τα οποία ανακουφίζουν τον ανθρώπινο πόνο και ο άνθρωπος είναι προικισμένος με τη γνώση να τα χρησιμοποιήσει.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

- Ο Χριστιανισμός τίμησε και τους ιατρούς. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από το βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης Σοφία Σειράχ (38, 1-12) «Τίμα ἰατρόν [...] καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισεν Κύριος [...] ἐπιστήμη ἰατροῦ ἀνυψώσει κεφαλὴν αὐτοῦ [...] Κύριος ἔκτισεν ἐκ γῆς φάρμακα [...] Τέκνον, ἐν ἁρρωσθήμασί σου μὴ παράβλεπε, ἀλλὰ εὗξαι Κυρίῳ, καὶ αὐτὸς ἰάσεται σε [...] καὶ ἰατρῷ δὸς τόπον, καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισεν Κύριος καὶ μὴ ἀποστήτω σου, καὶ γὰρ αὐτοῦ χρεία»
- Πολλοὶ ἅγιοι καὶ ἀγίες της Ορθόδοξης Εκκλησίας ἀσκήσαν την ἰατρικὴ: [ενδεικτικὰ] Ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκάς, οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς (3 ζεύγη), Κύρος καὶ Ἰωάννης, οἱ Ἅγιοι Παντελεήμων, Ερμόλαος, Σαμψὼν ὁ Ξενοδόχος, Διομήδης, Θαλλέλαιος κα, οἱ Ἀγίες Ζηναΐς καὶ Φιλονίλλα, Ερμιόνη, Νικοστράτη κα. Ὁ τελευταῖος ἅγιος ἰατρός εἶναι ὁ Λουκάς, ἐπίσκοπος Συμφερουπόλεως της Κριμαίας (+ 11 Ἰουνίου 1961).

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ

- **Νοσοκομείο** < νόσος + κομέω-ω : περιποιούμαι, βοηθάω, θεραπεύω.
- Μέχρι τον 4^ο αι. δεν είχε λειτουργήσει νοσοκομείο με τη σημερινή αντίληψη του όρου. Λειτουργούσαν **οι ξενώνες** (δηλ. ξενοδοχεία). Τα ιδρύματα αυτά ήταν και νοσηλευτήρια και άσυλα, δηλ. φιλοξενούσαν και ταξιδιώτες και άπορους.
- **«Βασιλειάδα»** : το αρχαιότερο νοσοκομείο στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Ιδρύθηκε το 370 μ.Χ. από τον Μεγάλο Βασίλειο. Ο ίδιος ο Μ. Βασίλειος είχε σπουδάσει ιατρική στην Αθήνα. Το νοσοκομείο αυτό ήταν μέρος ενός ευρύτερου συνόλου ιδρυμάτων, του Πτωχοτροφείου.
- Σταδιακά ιδρύονται γηροκομεία και ορφανοτροφεία υπό την ευθύνη των τοπικών επισκόπων και επιβλέπονται από τους διακόνους και τις διακόνισσες, οι οποίοι προσφέρουν και τις υπηρεσίες τους σε αυτά.
- Ιδρύονται επίσης λοχοκομεία (για τις λεχωίδες) και λωβοκομεία (για τους λεπρούς).
- Εκτός από τους **εκκλησιαστικούς άρχοντες**, και **οι αυτοκράτορες** ίδρυσαν νοσοκομεία, γιατί σύμφωνα με την αυτοκρατορική ιδεολογία, ο αυτοκράτορας είναι και προστάτης της υγείας. Επίσης, διάφοροι **ευεργέτες** ανέγειραν νοσοκομεία.

ΤΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

➤ Ο ΞΕΝΩΝΑΣ ΤΟΥ ΣΑΜΨΩΝ

- Ο ξενώνας ιδρύθηκε μάλλον επί Ιουστινιανού (6^{ος} αι) στην Κωνσταντινούπολη και λειτούργησε μέχρι και τον 13^ο αι. Ο ξενώνας βρισκόταν μεταξύ των ναών της Αγίας Σοφίας και της Αγίας Ειρήνης.
- Ιδρυτής του ήταν ο πατρίκιος και ιατρός Σαμψών, ο οποίος αργότερα αγιοποιήθηκε, εορτάζει στις 27 Ιουνίου.
- Επί Ιουστινιανού ήταν το σημαντικότερο νοσοκομείο της Κωνσταντινούπολης, εργάζονταν και εθνικοί ιατροί. Μετά την καταστροφή του ιδρύματος στη Στάση του Νίκα (532) ξαναχτίστηκε. Υπάρχουν μαρτυρίες ότι διέθετε χειρουργικό και οφθαλμολογικό τμήμα.

ΤΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

➤ Ο ΞΕΝΩΝΑΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

- Ο ξενώνας ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Β' Κομνηνό (1118-1143) στη μονή του Παντοκράτορος, η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα.
- Σώζεται το «**Τυπικόν**», δηλ. ο κανονισμός της λειτουργία του, γνωρίζουμε ότι προσέφερε νοσηλεία, διατροφή και διακονία των γιατρών. Κοντά του υπήρχε και Γηροκομείο. Η λειτουργία του δείχνει ότι ήταν πολύ κοντά με τη σημερινή έννοια του νοσοκομείου.
- «Η Αυτοκρατορική Μεγαλειότητά μου αποφάσισε την ίδρυση και ενός νοσοκομείου για πενήντα ασθενείς. Ορίζω τα εξής: να υπάρχουν πενήντα άνετα κρεβάτια για τους εισαγομένους... (Beck, Η Βυζαντινή Χιλιετία, σελ. 456-458)

ΜΟΝΗ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ (ΖΕΥΡΕΚ ΚΙΛΙΣΕ CAMII)

ΚΑΤΟΨΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΤΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

- **Ο ΞΕΝΩΝΑΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΟΣΜΟΣΩΤΕΙΡΑΣ ΒΗΡΑΣ (ΦΕΡΩΝ ΕΒΡΟΥ)**
- Ιδρύθηκε το 1152 από τον σεβαστοκράτορα Ισαάκιο, γιο του Αλέξιου Α', στις σημερινές Φέρες του Εβρου, μαζί με την ομώνυμη μονή.
- Το νοσοκομείο βρισκόταν εκτός του περιβόλου της μονής, διέθετε 36 κλίνες, παρείχε σκεπάσματα, σίτιση και χρηματική ενίσχυση. Υπηρετούσαν ένας ιατρός και έξι βοηθοί. Υπεύθυνος του νοσοκομείου ήταν ο ηγούμενος της Μονής.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΟΣΜΟΣΩΤΕΙΡΑ

ΑΛΛΟΙ ΞΕΝΩΝΕΣ

- Ξενώνες του Ευβούλου και της Ειρήνης (5^{ος} αι)
- Ξενώνας στη μονή Κοσμά και Δαμιανού, στο Κοσμίδιο Κωνσταντινούπολης, με δωμάτιο για χειρουργεία (6^{ος} αι)
- Ξενώνας του Ναρσή, αφιερωμένος στον Άγιο Παντελεήμονα (τέλη 6^{ου} αι)
- Ξενώνας του Μυρελαίου, με ιδρυτή το Ρωμανό Λεκαπηνό (τέλη 10^{ου} αι)
- Ξενώνας στο παλάτι των Μαγγάνων, με ιδρυτή τον Κωνσταντίνο Θ' (1042-1055)
- Νοσοκομείο των 40 Μαρτύρων, με ιδρυτή τον Ισαάκιο Β' Άγγελο (1185-1195)
- Ξενώνας του Λιβός αποκλειστικά για γυναίκες, ιδρύθηκε επί Ρωμανού Λεκαπηνού και ανακαινίστηκε το 1281 από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα.
- Ξενώνας του Κράλη, με ιδρυτή τον Σέρβο βασιλιά Ούρεσι Β' Μιλούτιν (1281-1321) κοντά στη μονή του Αγίου Προδρόμου στην Πέτρα Κωνσταντινούπολης.
- Νοσοκομείο του Γεωργίου Γουδέλη (αρχές 15^{ου} αι)

ΟΙ ΞΕΝΩΝΕΣ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

- Στο «Τυπικόν» της Μονής Παντοκράτορα προβλέπεται η πρόσληψη ενός γιατρού από την τάξη των πριμικηρίων, για να διδάσκει στους σπουδαστές τα βασικά στοιχεία της θεραπευτικής σχέσης. Λειτουργεί δηλαδή μία **ιατρική σχολή** μέσα στο νοσοκομείο.
- Ύπαρξη βιβλιοθηκών και χειρογράφων για διδασκαλία. Τα χειρόγραφα αυτά ονομάζονται «**ξενωνικά**».
- Ο Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος (αρχές 14^{ου} αι) διδάσκει σε ξενώνα της Κωνσταντινούπολης.
- Ο ιατροφιλόσοφος Ιωάννης Αργυρόπουλος (15^{ος} αι) διδάσκει φιλοσοφία και ιατρική στον ξενώνα του Κράλη.

Η ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

- Υπάρχουν τεκμήρια ότι οι γιατροί του Βυζαντίου από τον 4^ο έως και τον 12^ο αι. πραγματοποιούσαν νεκροτομές για την απόκτηση ανατομικών γνώσεων.
- Υπάρχουν μαρτυρίες (4^{ος} αι/ 8^{ος} αι) ότι γινόταν ανατομές σε καταδικασμένους σε θάνατο (εδώ χρειάζεται μεγάλη προσοχή στο είδος της μαρτυρίας, πχ εάν η μαρτυρία προέρχεται από χρονογραφία, θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν την υπερβολή των κειμένων).
- Τον 11^ο αι. ο Συμεών ο Νέος Θεολόγος αναφέρει ότι οι γιατροί προχωρούσαν σε ανατομές για την κατανόηση του σώματος και των αιτιών των νοσημάτων.
- Τον 12^ο αι. ο Γεώργιος Τορνίκης, μετέπειτα μητροπολίτης Εφέσου, αναφέρει ανατομές με ειδικά εργαλεία, με σκοπό την εξακρίβωση ότι η πάθηση ενός οργάνου μπορεί να επηρεάσει τη λειτουργία και τη δομή και των γειτονικών οργάνων.
- Επίσης ο Μιχαήλ Ιταλικός (12^{ος} αι) αναφέρει στη μονωδία για τον ιατρό Μιχαήλ Παντεχνή, ότι ο τελευταίος ήταν δεινός χειρουργός και έμπειρος ανατόμος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Η βυζαντινή ιατρική διατήρησε όλη την αρχαία κληρονομιά και την κληροδότησε στην δυτική ιατρική.
- Μέσω της αντιγραφής των χειρογράφων διασώθηκαν πάρα πολλά έργα μεγάλων ιατρών.
- Στηρίχθηκε στα δόγματα του Ιπποκράτη και του Γαληνού ακόμη και κάτω από την επίδραση του χριστιανισμού.
- Η ανατομικοφυσιολογική έρευνα προχώρησε σε σχέση με την αρχαιότητα, βασισμένη και στις νεκροτομές ανθρώπινων πτωμάτων. Το γεγονός αυτό οδήγησε και στην αυτοτέλεια της χειρουργικής.
- Χαρακτηριστικό γνώρισμα της βυζαντινής ιατρικής είναι η καθιέρωση και η διάδοση της κλειστής νοσηλευτικής περίθαλψης και η ίδρυση ευαγών ιδρυμάτων, με την υποστήριξη της Εκκλησίας και του Αυτοκράτορα. Εκφάνσεις αυτής της μέριμνας είναι η λειτουργία νοσοκομείων, ξενώνων, λοχοκομείων, λωβοκομείων, γηροκομείων, πτωχοκομείων, ορφανοτροφείων.
- Η φαρμακολογία εμπλουτίστηκε με την εισαγωγή νέων φαρμάκων από την Ανατολή.
- Αναφέρονται ξεχωριστές ιατρικές ειδικότητες και αρχίζει να διαμορφώνεται η ειδικότητα της μικροβιολογίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λασκαράτος Γ. Ιωάννης, *Ιστορία της Ιατρικής*, τόμος Ι, Πασχαλίδης, 285-321.
- Π. Λαφτσή Ειρηναίου, *Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη διαμόρφωση των Νοσοκομείων και της Ιατρικής Εκπαίδευσης*, Αλεξανδρούπολη, 2008.
- Χρόνη Μαρία, Συμεών Σηθ, *Σύνταγμα περί τροφῶν δυνάμεων κατὰ στοιχείον*, Αθήνα, 2021.
- Beck Hans-Georg, *Η βυζαντινή χιλιετία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2000.
- Bennett David, *Medicine and Pharmacy in Byzantine Hospitals. A study of the extant Formularies*, Routledge, 2017.
- Horden Peregrine, *Hospitals and Healing from Antiquity to the Later Middle Ages*, Routledge, 2008.
- Hunger H., *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τόμος ΙΙΙ, ΜΙΕΤ, 105-153.